

Список літератури: 1. Бергер А. К. Политическая мысль древнегреческой демократии. М., 1966. 2. Волкова С. В. Античный полис: Из истории политико-правовых идей (V-IV вв. до н.э.). СПб., 2002. 3. Виц-Маргулес Б. Б. Взгляды Демокрита на социально-политическую организацию общества // Вестник древней истории. 1988. № 2. 4. Латышев В. В. Очерк греческих древностей. Ч. 1. Государственные и военные древности. СПб., 1888. 5. Леви Е. И. К вопросу о датировке Херсонесской присяги // Советская археология. IX. 1947. 6. Латышев В. В. «Повткіа». СПб., 1909. 7. Тюменев А. И. Херсонесские этюды. Херсонес и местное население: скифы // Вестник древней истории. 1950. № 2. 8. Жебелев С. А. Херсонесская присяга // Северное Причерноморье. М.-Л., 1953. 9. Латышев В. В. Эпиграфические новости из Южной России (находки 1901-1903 гг.) // Известия императорской археологической комиссии. 1904. Вып. 10. 10. Блаватская Т. В. Очерки политической истории Боспора в V-IV вв. до нашей эры. М., 1959. 11. Гавриленко О. А. Полис // Юридична енциклопедія. Т. 4. Н-П. К., 2002. 12. Кадеев В. И. Правовое и социальное положение граждан античного Херсонеса // Проблемы античной культуры. М., 1986. 13. Переговский В. О началах международного права относительно иностранцев у народов древнего мира. К., 1859. 14. Никольская Р. А. Государственное устройство афинской демократии // Уч. записки БГУ им. В. И. Ленина. Вып. 30. Сер. историческая. Минск, 1956. 15. Ручинская О. А. К вопросу о тенденциях социальной активности граждан античных городов Западного Понта // Проблемы истории и археологии Украины. Мат. междунар. науч. конф., посвященной 10-летию независимости Украины. 16-18 мая 2001 г. Х., 2001. 16. Гавриленко О. А. Злочини та покарання у праві античних держав Північного Причорномор'я // Право та безпека. 2002. № 1. 17. Аннерс А. История европейского права. М., 1994; 18. Вернан Ж.-П. Происхождение древнегреческой мысли. М., 1988. 19. Кравчук А. Перикл и Аспазия. М., 1991. 20. Бузольт Г. Очерк государственных и правовых греческих древностей. Х., 1890. 21. Суриков И. Е. ДНМОТЕГТА: политическая элита аттических демов в период ранней классики (к постановке проблемы) // Вестник древней истории. 2005. № 1. 22. Куклина И. В. Анахарсис // Вестник древней истории. 1971. № 3. 23. Русяева А. С. Славетний мудрець – скіф Анахарсіс. К., 2001.

Надійшла до редакції 29.01.07

В. Г. Кундеус

СТАНОВЛЕННЯ ТА ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКРАДЕННЯ (СЕРЕДИНА XVIII – ПОЧАТОК XX ст.)

Одним з головних завдань науки кримінального права є вивчення історії розвитку кримінального права України, тенденцій вдосконалення Кримінального закону і практики його застосування.

Злочини, що вчиняються шляхом викрадення, передбачені у ст.ст. 146, 185, 186, 188, ч. 3 ст. 234, 262, ч. 1 ст. 266, 297, 308, 312, 313, ч. 2 ст. 320, ч. 1 ст. 346, ст. 357, 410, 432, 444 Кримінального кодексу України і складають окремі інститут кримінального права, який потребує глибокого дослідження не тільки щодо юридичного змісту, але й історичного розвитку.

Свого часу дослідженням і опрацюванням злочинів, що вчинялися шляхом викрадення, займалися Я. М. Брайнін, В. О. Владимиров, М. А. Гельфер, А. А. Піонтковський, М. С. Таганцев, С. А. Тарарухін та інші. Проте дослідження вчених здійснюються, зазвичай, або з позиції систематизації злочинів, або з позиції їх

кваліфікації, але при цьому приділяється мало уваги історико-правовому дослідженню розвитку кримінально-правових відносин.

У цій статті зроблено спробу історичного дослідження розвитку кримінальної відповідальності за викрадення в кримінальному праві України (середина XVIII – початок XX ст.)

У 1743–1840 рр. на території Лівобережної України був чинним закон під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ». Вказаний закон встановлював відповідальність за різні види викрадення. Так, глава 22 «О грабежах, разных шкодах и за это о наказаниях» цього закону містила в собі артикули, що передбачали відповідальність за різні види грабежів. Артикул 1 передбачав покарання як за простий грабіж, так і грабіж табуна коней. Артикул 3 мав назву «О грабеже шляхтича или человека воинского звания либо их жен». Артикул 4 – «О грабеже человека какого-либо звания». Глава 25 «О ворах и наказании и казни их, а также о прочем по делам татейным» передбачала відповідальність за різні види «воровства» і покарання за них (артикули 1, 2, 6, 8, 9, 10, 12, 19, 20, 22, 23). Так, артикул 1 встановлював відповідальність за «воровство с поличным», а артикул 9 встановлював суворе покарання за крадіжку. Пункт 1 артикулу 1 передбачав страту за «воровство с поличным или без поличного, если кража выше 20 рублей», а якщо крадіжку було вчинено на меншу суму – «бить розгами или плетьюми». Теж саме покарання передбачалось за «небольшое воровство».

Артикул 10 «О казни воровъ в государевом дворе и о похитителях казны» передбачав відповідальність за викрадення будь-якої речі з «государевой казны». Артикул 19 передбачав відповідальність за викрадення хліба, сіна, трави, лісу і риби. Артикул 21 – за «воровство пчел». Артикул 22 «О ворах которые церкви и святые места окрадают и гробы откапывая мертвых обдирают» передбачав покарання у вигляді четвертування за крадіжку «из церкви и святого места», за крадіжку «из гроба и мертвых» передбачав покарання у вигляді «поругание или как воров или смертью» [1, с. 430].

Відповідальність за викрадення людини була передбачена в артикулах 23 глави 22 та глави 24 «О похитителях чужих жен». Так, артикул 23 «Если бы человека украл и продал» глави 22 встановлював покарання за викрадення «свободного или чужого», чоловіка або жінки з метою «скрыть» – у вигляді повішення чи відтинання голови, а з метою продажу людини – четвертування [1, с. 437].

Норми, що встановлювали відповідальність за викрадення, були передбачені також Артикулом військовим від 1715 р. Петра Першого. Цей Артикул, перш за все, призначався для військовослужбовців і повинен був застосовуватися військовими судами. Проте, до підсудності військових судів належали справи не тільки військо-

вослужбовців, але й осіб, причетних до армії та обслуговуючих її. Важливо відзначити, що вперше в історії в Артикулі військовому з'явилися такі терміни: «злочин», «злочинець» (російською мовою – преступление, «преступитель», преступник) [2, с. 329, 334], якими Артикул замінив колишні, характерні для Судебників, Соборного Уложения та інших законів, терміни «воровство», «вор» «татьба».

Майнові злочини були передбачені у главі 21 Артикула військового «О зажигании, грабительстве и воровстве». До них відносяться крадіжка та грабіж – явне викрадення чужого майна, вчинене шляхом збройного насильства або без такого. Так, артикули 182 і 183 цього закону вказують на простий грабіж, артикул 185 – на пограбування із застосуванням зброї [2, с. 361]. Також передбачалась відповідальність за викрадення: з «церкви или инья святыя места» (артикул 186); з «намету или палубов, в поле или в походе» (артикул 188); «стоя в карауле» (артикул 192); «в четвертый раз»; «на сумму» (1) ценою более двадцати рублей, (2) в четвертые, (3) ежели во время нужды водяной или пожарной или (4) из артиллерии, магазейну, амуниции или цейхгауза его величества, или (5) от своего собственного господина, или (6) товарища своего, или (7) на месте, где он караул имел, оный хотя много или мало украд» (артикул 191); «кражу государственных денег» (артикул 194). В артикулі 189 окремо оговорюється відповідальність за дрібні крадіжки: овочів, дрів, курей, гусей, риби, а також за крадіжку, якщо «число краденого более двадцати рублей не превзойдет» [2, с. 362]. Артикул 187 передбачав покарання за викрадення людини – «Ежели кто человека украдет и продаст, оному надлежит, ежели докажется, голову отсечь» [2, с. 362].

Глава 4 Уложения 1845 р. «О святотатстве, разрытии могил и ограблении мертвых тел» передбачала кримінальну відповідальність за святотатство. Так, ст. 241 передбачала відповідальність за «Всякое похищение церковных вещей и денег, как из самих церквей, так из часовен, ризниц и других постоянных и временных церковных хранилищ, хотя бы они находились и вне церковного строения» [3, с. 226]. Стаття 242 – за пограбування церкви. Статті 243–248 передбачали відповідальність за крадіжку зі зломом, як усяке таємне викрадення чужого майна із замкненого сховища. Стаття 251 – за викрадення з церкви грошей чи речей, що не належать до церковного майна, якщо це учинено без образи святині. Статті 253–255 – за викрадення з приватного будинку священних чи освячених предметів, що належать приватним особам, а не церкви. Частина 3 ст. 257 передбачала відповідальність за викрадення «надгробного памятника или наружных оного украшений». Глава III «О похищении чужого имущества» починається статтею, згідно з якою викраденням чужого майна визнаються розбій, грабіж, «воровство-кража» і «воровство-мошенничество». Слід за-

значити, що за статтями розділу цього закону каралися викрадення за допомогою розбою, крадіжки, грабежу, «воровства-кражи», «воровства-мошенництва» чи «утайки» казенної власності (ст. 581).

Так, згідно з цим законом, до викрадення належали: розбій, грабїж, «воровство-кража», «воровство-мошенництво». Розбій визначався як напад для викрадення майна із застосуванням зброї, сили, що супроводжувався або вбивством, або спричиненням тілесних ушкоджень, або із застосуванням насильства, що було небезпечним для життя чи здоров'я особи, котра зазнала нападу, або з погрозою такого насильства (ст. 2129). Взагалі відповідальність за розбій Уложення передбачало у ст.ст. 2129–2138. Грабїж, відповідно до цього закону, був, по-перше, відбиранням майна із застосуванням насильства, що було небезпечним для життя чи здоров'я, або свободи, або з погрозою, по-друге, відкритим викраденням майна в присутності власника або інших осіб (ст. 2139). «Воровство-кража» – таємне викрадення чужих речей, грошей або іншого майна без ознак розбою чи грабежу (ст. 2146). «Воровство-мошенництво» – викрадення чужих речей, грошей або іншого рухомого майна за допомогою обману (ст. 2172).

Слід зазначити, що Уложення 1845 р. також містило главу 4 «О похищении бумаг или верей из присутственных мест, сорвании печатей и уничтожении поставленных или приложенных по распоряжению правительства знаков» [4, с. 235].

В історії розвитку норм про відповідальність за викрадення необхідно зазначити і Статут про покарання, що накладаються мировими судьями, від 20 листопада 1864 р. Характерною його особливістю було те, що цей кодифікований нормативно-правовий документ не скасовував Уложення 1845 р., а передбачав відповідальність за вчинення проступків, до яких були віднесені і деякі діяння, передбачені первісно Уложенням як злочини. До проступків Статут про покарання відносив суспільно небезпечні діяння, за вчинення яких винні каралися позбавленням волі на строк до двох років. Глава «О проступках против чужой собственности» й передбачала відповідальність за різні види викрадення й містила наступні відділення: «О похищении и повреждении чужого леса» (ст.ст. 154–168); «О краже» (ст.ст. 169–172); «О мошенничестве, обманах и присвоении чужого имущества» (ст.ст. 173–181) [4, с. 414–416]. Поняття крадіжки і шахрайства у статуті не було, хоча вони розкривалися через зміст статей Уложення. Слід додати, що у ст. 170 Статуту зазначені кваліфіковані види крадіжки, – «1) кража в церкви, часовне или ином молитвенном доме (однако не церковного имущества и без оскорбления святыни), или же на кладбище, или с мертвого, но без разрытия могиа; 2) кража ночью; 3) кража если влезли в окно, перелезли через стену, забор, ограду или вошли в дом; 4) если украдено необ-

ходимое на пропитание того, кому оно принадлежит, и виновному это было известно; 5) кража по уговору нескольких лиц; 6) кража в присутственных местах или многолюдном собраниях; 7) кража слугами, работниками, подмастерьями или другими лицами, проживавшими у того, чье имущество украдено; 8) кража ранее осужденным за кражу или мошенничество» [4, с. 417].

Кримінальне Уложення від 1903 р. було наступним етапом розвитку кримінальних норм [5]. Хоча цей нормативно-правовий документ у повному обсязі так і не набрав чинності, він мав суттєвий вплив як на подальший розвиток законодавства, так і на формування кримінально-правової доктрини. Цей закон піддав певному перегляду поняття «викрадення майна» як вид злочинів проти власності. Норми про викрадення чужого майна містилися у главі XXXII «О воровстве, разбое и вымогательстве». Так, ст. 581 цього закону об'єднує крадіжку та грабїж в єдиний склад злочину – «воровство», під яким розумілося таємне або відкрите викрадення чужого майна з метою привласнення. Характерною рисою є те, що у цьому понятті поєднувалося викрадення ненасильницьке, таємне та відкрите, а також деякі випадки насильницького викрадення, що не охоплювалися визначенням розбою. Окремо була передбачена відповідальність за: викрадення з будинків чи приміщень, а також у нічний час із пошкодженням перешкод чи засувів (ст. 583); викрадення, вчинене зграсю, а також у нічний час декількома особами, зі зброєю, із приміщення, з пошкодженням перешкод чи засувів (ст. 584); конокрадіство у вигляді промислу (ст. 585); викрадення, вчинене особою, що раніш відбувала покарання за «воровство», розбій і вимагання або шахрайство (ст. 586); викрадення предметів, приналежних християнській церкві (ст. 588). Стаття 589 визначала поняття розбою як викрадення чужого рухомого майна з метою привласнення за допомогою приведення у несвідомий стан, тілесного ушкодження, насильства над особою чи погрози. Згідно зі ст. 591, до шахрайства відносилося: 1) викрадення за допомогою обману чужого рухомого майна з метою привласнення; 2) викрадення чужого рухомого майна з метою привласнення за допомогою обмірювання, обважування чи іншого обману у кількості чи якості предметів при купівлі, продажу або іншій компенсаційній угоді; 3) спонукання за допомогою обману, з метою набути собі чи іншому майнової вигоди, до поступки права на майно чи до вступу в іншу не вигідну угоду стосовно майна. Стаття 582 передбачала кваліфіковані види крадіжок. Згідно із ст. 582, наставала відповідальність за «воровство» з розритої могили або 1) узагалі ушкодженої для викрадення могили; 2) майна, що піддається небезпеці від пожежі, повені, аварії корабля чи іншого суспільного лиха, якщо викрадення учинено під час лиха.

Також необхідно відзначити прогресивний підхід законодавця щодо закріплення в Уложенні 1903 р. нового складу злочину – вимагання (п. 2 ч. 2 ст. 590), яке не було відоме Уложенню 1845 р.

Слід також зазначити, що уперше в історії вітчизняного кримінального права з'явилась спеціальна норма, що регулювала відповідальність за викрадення зброї і боєприпасів. Кваліфікованою крадіжкою (п. 3 ст. 582) вважалася крадіжка казенної військової зброї, патронів, пороху чи інших предметів, що є засобами нападу або зі складів чи військових сховищ або приміщень. Також відповідальність за викрадення зброї і боєприпасів передбачалась у главі V «О смуте». Стаття 123 передбачала відповідальність учасника «скопища», тобто об'єднаної заради загальної мети значної кількості людей, що свідомо зібралися для антидержавних виступів [5, с. 306]. Викрадення зброї і боєприпасів у приватних осіб Уложення розглядало як просте викрадення.

Розбій (ст. 589), виходячи із законодавчого визначення як викрадення чужого рухомого майна з метою привласнення за допомогою приведення в несвідомий стан, тілесного ушкодження, насильства над особою або карної погрози, також можна віднести до викрадення.

Слід зазначити, що у цілому Кримінальне Уложення 1903 р. відрізнялося необхідним узагальненням, конкретністю та точністю в описуванні ознак злочинів, ретельно розробленою термінологією. Безумовно, цей закон вплинув на подальший розвиток вітчизняного кримінального права, а окремі його положення залишаються актуальними й сьогодні.

Отже, аналіз історичних документів та наукових праць дозволяє стверджувати, що формуванню кримінально-правових норм, які регулюють відповідальність за викрадення, виробленню конкретних дефініцій передував досить тривалий період розвитку правової думки, який відбився на історії становлення української державності. Тому вивчення чинних кримінально-правових норм, розуміння справжнього змісту законодавчих дефініцій неможливе без застосування історичного методу науки кримінального права. Безперечно, дослідження становлення і розвитку кримінальної відповідальності за викрадення має наукову актуальність як у сучасному розвитку кримінально-правових відносин, так і взагалі у сучасному державотворенні.

Список літератури: 1. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743.: Законодавство / Ред. кол. О. М. Мироненко, К. А. Вислобоков, І. Б. Усенко, В. В. Цвєтков, Ю. С. Шемшученко. К., 1997. 2. Российское законодательство X–XX веков. В 9 т. М., 1986. Т.4: Законодательство периода становления абсолютизма. 3. Российское законодательство X–XX веков. В 9 т. М., 1988. Т.6: Законодательство первой половины XIX века. 4. Российское законодательство X–XX веков. В 9 т. М., 1989. Т.8: Судебная реформа. 5. Российское законодательство X–XX веков. В 9 т. М., 1994. Т.9: Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций.

Надійшла до редакції 23.01.07